

**ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ
УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА:
РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО**

**HISTORICAL-LEGAL RESEARCHES IN THE FIELD OF UKRAINIAN CRIMINAL
LAW: REALITIES OF TODAY AND PROSPECTS FOR THE FUTURE**

У статті проаналізовано сучасний стан проведення історико-правових досліджень в галузі кримінального права на теренах України. Окреслено основні особливості формування, становлення й розвитку даного напрямку, зокрема, тих наукових досліджень, що присвячені провідним університетським кримінально-правовим науковим школам, науковим пошукам у сфері дослідження фундаментальних кримінально-правових вчень, ідей, поглядів і концепцій провідних українських учених минулого та сучасності, з урахуванням їх наукової, науково-педагогічної та освітньої діяльності. З'ясовано основні майбутні перспективні напрями розвитку історико-правових досліджень в галузі українського кримінального права.

Ключові слова: наука, кримінально-правова спадщина, генеза, історико-правовий (генетичний) метод, дослідження, кримінальне право, галузь, кримінальне законодавство.

The article analyzes the current state of historical and legal research in Ukraine in the field of criminal law. At present, the relevance of historical and legal research in the field of national criminal law and legislation is due to the presence of several key factors, primarily: clarifying the evolution of criminal law norms in Ukraine (studying the genesis of criminal law and legislation helps to understand the logical sequence of their formation and development, the features of the transformation of types and systems of punishments, the application of criminal liability and legal remedies for criminal offenses); preventing legal conflicts and gaps in the norms of criminal law of Ukraine (analysis of legal reforms and changes in national criminal legislation at different stages of historical development allows us to take into account previous experience and avoid repeating similar mistakes in the future); forming a modern criminal law policy of the Ukrainian state (historical and legal analysis of criminal law and legislation helps to develop effective legal mechanisms for criminal law counteraction to crime, taking into account time-tested scientific and practical approaches); strengthening the legal culture of society in Ukraine (studying the history of national criminal law contributes to the legal education of society, forms respect for the law and legal traditions).

The features of the formation, establishment and development of such works are outlined, in particular, in the context of those scientific studies that are dedicated to leading university criminal law scientific schools, searches in the field of fundamental criminal law teachings, ideas, views and concepts of leading Ukrainian scientists, taking into account their scientific, scientific-pedagogical and educational activities. The main promising directions for the future development of historical and legal research in the field of Ukrainian criminal law are identified.

Key words: science, criminal law heritage, genesis, historical and legal (genetic) method, research, criminal law, branch, criminal legislation.

Постановка проблеми. На теперішній час актуальність історико-правових досліджень у галузі національного кримінального права та законодавства зумовлена наявністю кількох ключових факторів, насамперед: з'ясування еволюції кримінально-правових норм в Україні (дослідження генези кримінального права та законодавства допомагає зрозуміти логічну послідовність їхнього становлення й розвитку, особливостей трансформації видів та системи покарань, застосування кримінальної відповідальності та засобів правового захисту від кримінальних правопорушень); запобігання правовим колізіям і прогалинам у нормах кримінального законодавства України (аналіз правових реформ і змін у національному кримінальному законодавстві на різних етапах історичного розвитку дозволяє враховувати попередній досвід і уникати повторення подібних помилок надалі); формування сучасної кримінально-правової політики Української держави (історико-правовий аналіз кримінального права та законодавства допомагає розробити ефективні правові механізми кримінально-правової протидії злочинності, враховуючи перевірені часом наукові й практичні підходи); зміцнення правової культури суспільства в Україні (дослідження історії національного кримінального права сприяє правовій освіченості суспільства, формує повагу до закону та правових традицій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські учені доволі активно здійснюють наукові дослідження з проблематики історико-правової наступності в галузі кримінального права та кримінального законодавства, зокрема, за двома напрямками: 1) питанню наступності у кримінальному праві приділена увага в працях Ю. Бауліна, П. Берзіна, Т. Галабурди, М. Колоса, В. Навроцького, Л. Подороги, О. Харитонової (О. Нагорнюк), С. Хилюк, П. Фріса, О. Чувакова та ін.; 2) питанню наступності у кримінальному законодавстві присвячені дослідження О. Башинського, В. Грищука, О. Громового, М. Спура, Е. Кісілюка, Ю. Копик, Д. Солов'я, В. Шершенькової, М. Шуп'яної та ін. Отже, зважаючи на тематику нашого дослідження, вважаємо за необхідне надалі зупинитися детальніше на аналізі сучасного стану проведення історико-правових досліджень у галузі українського кримінального права.

Метою даної статті є комплексний аналіз сучасних історико-правових досліджень у галузі українського кримінального права, й, окреслення перспективних напрямів їхнього подальшого розвитку на теренах України.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на практичну неможливість в межах даного дослідження здійснити аналіз усієї наявної наукової історико-правової літератури в галузі українського кримінального права, вбачається за необхідне детальніше зупинитися на аналізі деяких найбільш вагомих робіт, зокрема, працях П. Берзіна та М. Колоса, що стосуються окремих аспектів розвитку кримінального права в Україні, та, працях О. Харитонової, що присвячує свої наукові пошуки дослідженню внеску кримінально-правової спадщини О. Кістяківського, як одного з фундаторів сучасної української кримінально-правової науки.

Так, у 2008 та 2013 рр. П. Берзіним було підготовлено два видання монографії «Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження» [1; 2]. У них уперше було запропоновано авторське бачення проблеми формування та становлення Київської школи кримінального права періоду 1834–1960 рр., що, разом із наведеними біографічними даними представників цієї школи, дозволило окреслити значення їх наукових доробків. Учений висвітлив в них маловідомі й невідомі епізоди з життя та наукової діяльності представників Київської школи кримінального права, при цьому акцентуючи увагу на окремих проблемах кримінального права, включаючи надання оцінки еволюційному процесу їхніх поглядів. Як слушно зазначає науковець, у процесі розкриття взаємозалежності історичних чинників та кримінального законодавства певної епохи, не можна ігнорувати те, що саме історичні події безпосередньо зумовлювали, які саме проблеми намагались розв'язувати українські учені [2, с. 39].

З метою забезпечення достовірності положень, викладених у дослідженні «Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження» П. Берзіним було використано архівні матеріали, особисті приватні документи та опубліковані в різний час спогади учених. Послугуючи образ кожної персоналії, науковець провів клопітку роботу, намагаючись сформувати у читача цілісне уявлення про їхню особистість. Сам учений зауважує, що за формальними ознаками його праця могла бути названа і хрестоматією [2, с. 15]. Водночас П. Берзін свідомо уникає надмірного аналізу відповідних першоджерел, наголошуючи на тому, що оцінка кримінально-правового доробку кожного з науковців, згаданих у монографії, може стати об'єктом самостійного наукового дослідження [2, с. 22].

Цілком підтримуючи дану позицію, вважаємо за необхідне наголосити, що підготовка дисертаційних досліджень, які присвячені кримінально-правовій спадщині провідних учених,

підготовка монографічних досліджень з питань розвитку окремих наукових шкіл в українському кримінальному праві, в т.ч. укладання (упорядкування) довідникових видань вибраних наукових праць (вибраних творів) провідних учених є тими актуальними напрямками, що характеризують потреби сучасної реальності та неодмінно мають право на життя в майбутніх наукових розвідках.

У 2019 р. вийшла з друку колективна хрестоматія «Кримінальне право в Університеті Святого Володимира» [3], одним із упорядників якої був П. Берзін. У ній представлено найвагоміші праці учених у галузі кримінального права, в яких висвітлено особливості становлення та розвитку кримінального права, як юридичної науки, та, як навчальної дисципліни. До даного видання також включено праці та фрагменти праць українських учених – І. Даніловича [3, с. 47–66], О. Кістяківського [3, с. 67–264], Л. Білогіриць-Котляревського [3, с. 265–602] та К. В. Шаврова [3, с. 603–620], що були опубліковані в період з 1834-го до середини 1880-х років включно.

Завдяки використанню історичного (генетичного) методу пізнання в кримінально-правових дослідженнях, П. Берзін у своїх роботах здійснив вдалий огляд процесу наступності та розвитку кримінально-правової науки на території України, розкрив особливості генези українського кримінального законодавства та формування провідних наукових шкіл кримінального права в нашій державі (київської та харківської), визначив генезу поглядів їхніх відомих представників.

У 2019 р. було опубліковано монографію М. І. Колоса «Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність» [4], що згодом лягла в основу дисертації ученого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук [5].

Так, вихід з друку праці «Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність» [4] став продовженням попередніх досліджень ученого – монографій «Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття)» (у 2-х томах) [6; 7]. У ній науковець поставив перед собою складне завдання – подолання недосконалості знань суспільства про походження і розвиток українського кримінального права, про його генетичні зв'язки з аналогічними галузями права і законодавства інших держав та базовими філософськими, теологічними, політичними доктринами.

М. І. Колосом було здійснено комплексне дослідження основних кримінально-правових актів держав Стародавнього Сходу, Стародавнього Риму, Східної Римської імперії (Візантії), доктринальних положень Біблії, поглядів греко-римських філософів, релігійних правил святих апостолів і святих отців церкви, аналогічні акти княжої доби, Великого князівства Литовського, Гетьманщини, Української Народної Республіки, сучасної незалежної України та інших джерел, що мають у своєму змісті доктринальні кримінально-правові положення.

Окремо також акцентуємо увагу на дослідженнях О. Харитонової. Так, у 2004 р. О. Наторнюк (О. Харитоновою) була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук з теми «Питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського» [8]. Дане дослідження стало першим, і, на жаль, дотепер єдиним такого роду в Україні, де на комплексному монографічному рівні були розглянуті питання кримінального права в працях окремо взятого науковця. Авторкою на сторінках роботи було приділено увагу значущості внеску О. Кістяківського для формування соціологічних засад в галузі українського кримінального права.

У 2010 р. О. Харитоновою було видано монографію «Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень» [9]. Дана праця присвячена дослідженню наукової спадщини видатного українського ученого XIX ст. О. Кістяківського. На основі ґрунтовного аналізу кримінально-правових поглядів вченого, О. Харитонова довела, що О. Кістяківським здійснено серйозний вплив на формування методологічного інструментарію кримінально-правової науки в Україні. Учена доводить, що під час дослідження окремих основних кримінально-правових інститутів, зокрема, кримінального правопорушення та покарання, О. Кістяківський стояв на рівні передової тогочасної науки, а висловлені ним пропозиції сприяли майбутньому збагаченню теорії науки кримінального права та вдосконаленню українського національного законодавства.

Висновки. Таким чином, майбутній розвиток галузі українського кримінального права, на нашу думку, охоплюватиме два основних напрями: підготовку дисертаційних (монографічних) досліджень з проблематики генези галузі кримінального права в Україні; підготовка та публікація вибраних наукових праць (вибраних наукових творів) ряду провідних українських учених. Впевнені також у тому, що будуть активізовані наукові пошуки в розрізі дослідження фундаментального внеску представників українського класичного (Л. Білогіриць-Котляревський, Л. Владимиров, О. Кістяківський), соціологічного (О. Кисельов, О. Маклецов, М. Чубинський) та сучасного (М. Бажанов, Я. Брайнін, М. Коржанський, М. Панов, В. Сташис, В. Тацій) напрямів у науці

кримінального права. При цьому, безсумнівно, майбутні дослідники в своїх наукових розвідках ніколи не будуть оминати увагою формування провідних «класичних» наукових шкіл на теренах України – юридичних університетів та факультетів в Києві, Львові, Одесі, Острозі, Харкові, Чернівцях та інших українських містах.

Список використаних джерел:

1. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження: монографія. Київ: КНТ, 2008. 436 с.
2. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: ВД «Дакор», 2013. 1144 с.
3. Кримінальне право в Університеті Святого Володимира: хрестоматія / упоряд.: Берзін П. С., Гриценко І. С., Куцевич М. П. Київ: ВД «Дакор», 2019. 620 с.
4. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: монографія. Київ: ВД «Освіта України», 2019. 836 с.
5. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Острог, 2019. 471 с.
6. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття): монографія: у 2 т. Т. 1. Освіта, наука, законодавство / наук. ред. Ю. В. Баулін. Київ; Острог, 2011. 448 с.
7. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття): монографія: у 2 т. Т. 2. Бібліографія / наук. ред. Ю. В. Баулін. Київ; Острог, 2011. 640 с.
8. Нагорнюк О. В. Питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 220 с.
9. Харитоновна О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень: монографія / наук. ред. Ю. В. Баулін. Харків: Право, 2010. 252 с.